

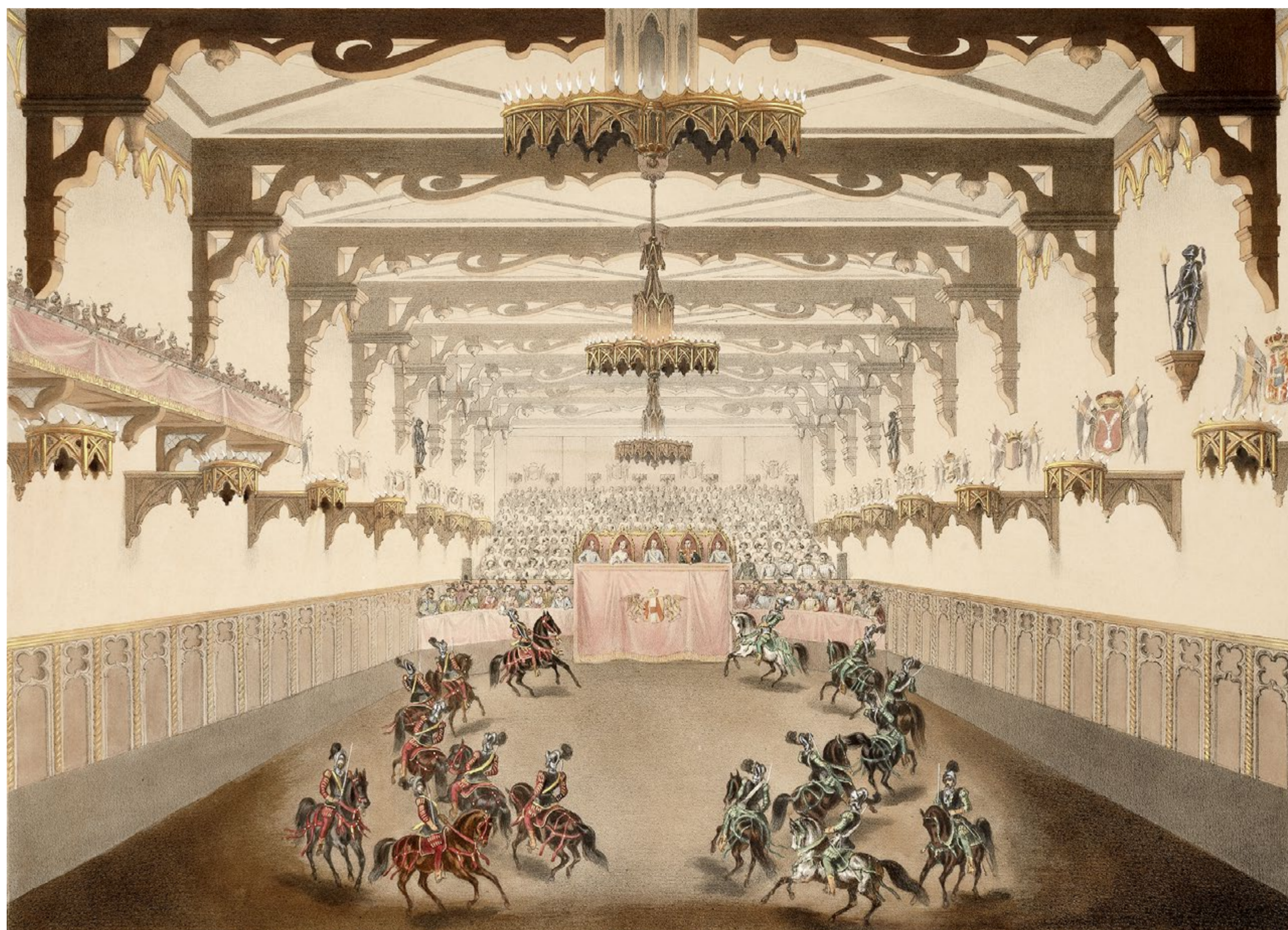

ŠLECHTA POD MASKOU

Kostýmy a převleky pro šlechtické zábavy 19. století ve fotografickém materiálu z Horšovského Týna

V rámci slavností se již od antiky objevovaly příležitosti, které vyžadovaly po účastnících převlek. Původně se jednalo o masky proměňující své nositele ve zvířata anebo mytologické bytosti. V průběhu dějin se škála rozšířila o kostýmy z dřívějších dějinných období, aby si společnost připomínala vlastní významné historické milníky. V umění se staly masky součástí divadla, ať už spojeného s náboženstvím, nebo pořádaného pro zábavu. Také se rozšiřovala paleta událostí, pro které se převleky používaly. V antice byla silná tradice triumfálních jízd a pochodů vítězného vojska Římem. Středověk, který některé antické prvky transformoval do nových podob, slavnostní průvody propojil s rytířstvem a korunovanými hlavami. Na počátku novověku se společně s reminiscencemi na „zlatou dobu rytířských ideálů“ objevují v nové formě. Slavnostní jízdy a průvody doplněné o masky a alegorické vozy se stávají oblíbenou podívanou, zvláštním druhem divadelního představení, kde jsou zapojeni koně. Postupně se formují tzv. *carrouseley* – již během 19. století počestlé na karusel, slavnostní jízdy.

V 16. a 17. století mohl být karusel slavnostní vojenskou událostí. V návaznosti na středověké rytířské turnaje předváděla šlechta jízdu na koni a útoky na terče či figuríny nepřátel. Oproti turnaji se zde dostávala do popředí jako ušlechtilá dovednost jízda na koni. Karusel byl součástí rozsáhlejších slavností doprovázených alegorickými průvody, tanečním představením, divadlem a zakončen hostinou, případně i ohňostrojem. V 18. století přešel důraz definitivně z vojenských dovedností na jezdecké. V rámci karuselů se předváděla secvičená čísla, prvky jezdecké školy, slavnosti se pořádaly v jízdárnách. S romantickou vlnou 19. století se přidávají k jezdeckým slavnostem ještě historické kostýmy, které mají upomínat na dobu středověku. Z karuselu se stala maškarní příležitost s jízdu na koních. Slavnost začínala triumfálním vjezdem, často s praporečnickými a hudbou. Následovaly čtverylky, kdy jezdci se svými koňmi předváděli prostorové figury, a mohly se předvádět inscenované boje tzv. *carriery*. Během *carriery* se jezdci snažili skolit figurínu či jinak stylizovaného nepřítele. Karuselu se účastnily také dámy, které se zapojovaly do nebojových částí.

Karusel ve Valdštejnské jízdárně v Praze v roce 1854, pořádaný pro císaře Františka I. a císařovnu Alžbětu Bavorskou.
Foto: NPÚ, Státní zámek Mnichovo Hradiště, inv. č. MH1959.

Císařský podkoní **Fridrich Wallis** a hrabě **Kristián Vincent z Valdštejna-Wartenberga** v renesančních kostýmech na karuselu 1854.
Foto: NPÚ, Státní zámek Mnichovo Hradiště, inv. č. MH1972.

Hraběnka z Valdštejna jako dvorní dáma ze 16. století na karuselu v roce 1854.
Foto: NPÚ, Státní zámek Mnichovo Hradiště, inv. č. MH1977.

Vídeň v roce 1863: rytíři a Saracéni

V březnu 1863 se uskutečnil karusel v zimní jízdárně ve Vídni. Probíhal ve třech dnech 18., 20. a 22. března za účasti nejvyšší rakousko-uherské společnosti. Tehdejší noviny *Illustrirte Zeitung* z 11. dubna 1863 o celé události podrobně informovaly a připojily ilustrativní kresbu, jež v té době doprovázela jen významné zprávy. Břežnový karusel byl koncipován jako dobročinné představení a vynaložené náklady se hradily z císařské pokladny. Během tří repríz vydělal na charitu celkem 32 tisíc zlatých – to tehdy bylo asi tolik jako cca 76 ročních platů obyčejného zedníka.

Slavnosti přihlížel císař s císařovnou, ale jak nás informuje novinový článek, také „arcivévodové **František Karel, Ludvík, Karel Ferdinand, Rainer, kníže Vasa, bavorský kníže Ludvík, arcivévodkyně Hildegarda, Marie a Alžběta**“. Dále se popisuje vlastní průvod: „*Vpředu jeli dva heroldi v bohatých tunikách a kloboucích s péry, mezi nimi pěší praporečník; dále řada čtyř heroldů, oddíl jízdnic kopiníků, dva tympanisté na koních, každý vedený dvěma sluhy, sbor 34 trubačů na šedých koních; opět čtyři heroldi s holemi ověncenými pozlacenými dvojími orly. Po nich následovalo šest párů, rytířů se svými dámami.*“ Autor článku pokračuje výčtem účastníků. Celý průvod uzavírali „*nakonec beduíni pěší i na koních.*“ Historické a orientální kostýmy byly popisovány jako velmi luxusní: „*Celkem se průvod skládal z 233 osob, z toho 170*

Zimní jízdárna ve Vídni na fotografii **Oskara Kramera** pořízené v období před rokem 1889. Foto: Wien Museum, inv. č. 71790 (CC).

Interiér zimní jízdárny okolo roku 1890. Foto: Wien Museum, inv. č. 93080/25 (CC).

na koních; obleky rytířů a šlechticů měly charakter z doby křížových výprav, všichni první měli červený kříž na bílém plášti a tunice nebo bílý na barevném pozadí, arcivévodové měli habsburský klenot z pavích per a červené přikryvadlo. Středověké dámy byly poseté zlatem a třpytivými kameny,

jejich hlavy zdobily koruny a diadémy, ale skutečně oslnivá byla orientální nádhera kostýmů Saracénů, jejichž krásné sultánky měly drahocenné turbany.“

Doprovodná ilustrace ke karuselu z novin *Illustrirte Zeitung* z 11. dubna 1863. Foto: Österreichische Nationalbibliothek (CC).

Nejdříve byl v programu zařazen průvod landsknechtů a beduinů, následovaly *quadrilly* – tj. čtverylky rytířů, Saracénů a heroldů. Vysoce hodnocené byly ukázky skoků na koních: „*V prvním představení kromě skoků v kruhu zdolala část jezdců s vynikající bravurou překážku vysokou 3 stopy a 6 palců.*“ Na závěr měly připravené jezdecké kreace dámy: „*Závěrečné číslo programu, čtverylka rytířských a saracénských párů, představilo také jezdecké umění dam, které vedla princezna Kinská s dokonalou grácií a jistotou.*“ Slavnost byla skončena, ale účastníci pokračovali v oslavách, ke kterým noviny poznamenaly: „*Po skončení carrouselu se účastníci sešli v paláci knížete Vincenta Auersperga v převlecích z představení na luxusní hostině, která společně vrátila do středověku, co se týče výzdoby sálů, obsluhy atd., naštěstí s výjimkou jídla.*“

Vídeňský karusel na fotografiích z Horšovského Týna

Národní památkový ústav odborně zpracovával svůj bohatý fotografický materiál z mobiliárních fondů hradů a zámků během vědecko-výzkumného úkolu „Historický fotografický materiál – identifikace, dokumentace, interpretace, prezentace, aplikace, péče a ochrana v kontextu základních typů paměťových institucí“. Součástí byla i snaha o identifikaci autorů záběrů a vyfotografovaných osob. Ve fondech se objevily také snímky, na kterých se šlechtici nechali zvěčnit v převlecích či přímo divadelních kostýmech. Řadí se mezi ně i kolekce 19 fotografií ze zámku v Horšovském Týně, která zachycuje převleky „rytířů“ a „Saracénů“. Snímky pořídil **Ludvík Angerer**.

Fotoalbum obsahuje ateliérové portréty jednotlivců i skupin zhruba ze šedesátých let 19. století. Foto: NPÚ, Státní zámek Horšovský Týn, inv. č. HT908.

Ludvík Angerer (1827–1879) byl významný vídeňský fotograf, oficiálně jmenovaný koncem roku 1860 dvorním fotografem, a zpopularizoval ve Vídni tzv. fotografické vizitky. Jednalo se o snímky velikosti okolo 10 × 6 cm nalepené na karto-nový podklad, které se snadno vkládaly do fotografických alb. Na fotografických vizitkách se zhotovovaly soukromé fotografie, ale nabízely se i oficiální portréty císařské rodiny či fotoreprodukce slavných uměleckých děl a přátelé si je mezi sebou vyměňovali. Tímto způsobem se ve foto-albech šlechtických rodin pravděpodobně ocitly i záběry z vídeňského karuselu z roku 1863. Portrétní a skupinové fotografie z této události zachycují účastníky přímo v exteriéru na koních nebo byly pořízeny v ateliéru. Ateliér byl u této příležitosti vybavený stylovými dekoracemi, především pánové v kostýmech středověkých rytířů pózovali u náležitých historizujících rekvizit. Ty byly vybrány patrně z reálných historických předmětů. Na některých snímcích je tak na stole položena přílba typu *pappenheim* z třicetileté války, pod stolem další přílba, tzv. kachna, ze stejného období, kord či lovecká kuše.

Fotografie z vídeňského karuselu zařadily mezi rodinné vzpomínky rodiny **Berchtoldů** na zámku v Buchlovicích, **Auerspergů** na Žlebech a **Buquoyů** na Rožmberku. **Herbersteinové** z Libochovic si z události pořídili dokonce celé fotografické album s 38 snímky. **Trauttmansdorffští** majitelé zámku v Horšovském Týně si vybrali portréty účastníků z řad císařské rodiny – arcivévod **Albrechta**, **Leopolda** a **Ludvíka Viktora** a dále manželů **Kinských**, hraběnky **Auerspergové** či **Erdődyové**, knížete **Thurn-Taxisse** a dalších. Do výběru se dostaly ještě dva skupinové snímky s dámami ve středověkých a orientálních převlecích. Prozatím se podařilo celkově dohledat 76 různých záběrů na 101 fotografiích, které se nacházejí na českých a moravských zámcích, ve sbírkách Moravské zemské galerie v Brně a Uměleckohistorického muzea ve Vídni či v Rakouské národní knihovně.

Fotoalbum s fotografiemi „vizitkami“ ze zámku v Horšovském Týně. Foto: NPÚ, Státní zámek Horšovský Týn, inv. č. HT908.

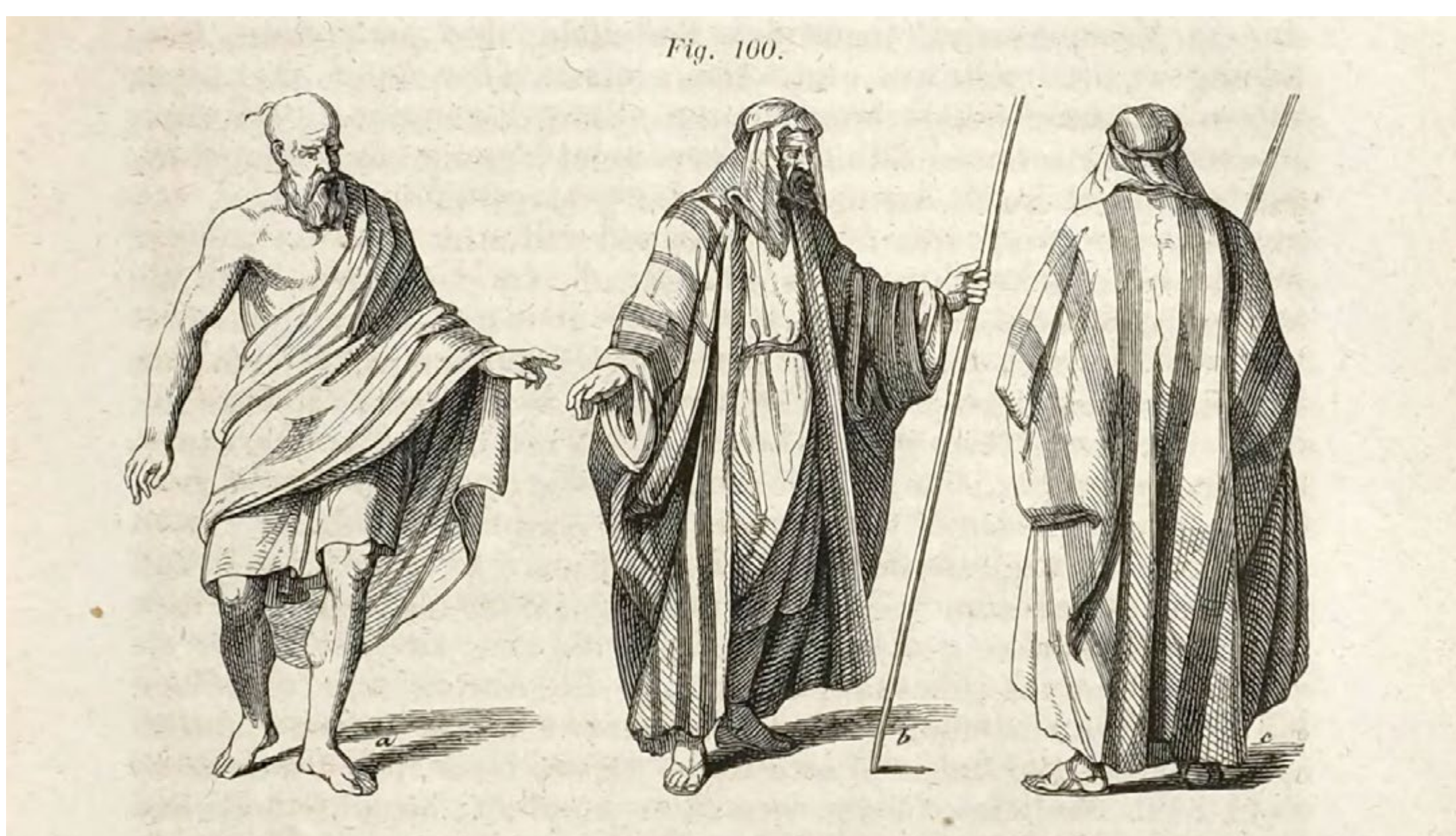
Inspirace kostýmů – romantika vs. historie

Návrhy karnevalových kostýmů s renesančními prvky z dobového módního časopisu *Journal des Demoiselles* z roku 1843. Foto: Rijkmuseum, inv. č. RP-P-2009-2839 (CC).

Ukázka doprovodné ilustrace ke středověkému oděvu z knihy *Hermann Weisse* z roku 1864. Předlohou byl tzv. *Codex Manesse*. Foto: DigitalArchive, Weiss 1864 (CC).

Ukázka kreseb oděvů arabských mužů z knihy *Hermann Weisse* z roku 1860. Foto: Staatsbibliothek Bamberg, sig. 7832716 (CC).

Snahu dokumentovat odlišné oblékání lidí v různých částech světa a epochách můžeme vysledovat už v 16. století, kdy se zhotovovala tištěná anebo malovaná alba s postavami z různých částí Evropy a Středomoří, oblečenými podle místních zvyků. Oblíbené byly miniatury na okrajích map, kde se objevovaly postavy v oděvech z Evropy i Orientu. Z počátku sledovali autoři oděvní zvyklosti geograficky. S nástupem romantismu se v 19. století objevují studie sledující oděvy i napříč dějinami. Německý autor **Hermann Weiss** vydal v roce 1860 specializovanou publikaci *Kostümkunde – Handbuch der Geschichte der Tracht, des Baues und Geräthes der Völker des Alterthums: Die Völker des Osten* (v překladu „Nauka o kostýmech – Příručka dějin kroje, staveb a vybavení národů starověku: Národy Východu“) a o čtyři roky později ještě *Geschichte der Tracht und des Geräthes im Mittelalter vom 4ten bis 14ten Jahrhundert* (v překladu „Dějiny kroje a vybavení ve středověku od 4. do 14. století“). Velmi známá jsou také díla významného francouzského architekta a historika umění **Eugèna Emmanuela Viollet-le-Duca**, vynikajícího kreslíře, který připravil řadu studií k architektuře a výrazovým stylům středověku obecně. Středověká móda se objevila v roce 1872 ve třetím díle jeho knihy *Dictionnaire raisonné du mobilier français de l'époque Carolingienne à la Renaissance* („v překladu „Slovník francouzského nábytku od karolínského období po renesanci“). Specializovanou knihu *Le costume historique* (v překladu „Historický kostým“) vydal v roce 1888 **Albert Racinet**. V anglosaském prostředí jsou známé dva díly encyklopedie z let 1876 a 1879 *The Cyclopaedia of Costume* (v překladu „Encyklopedie kostýmů“), jejichž autorem je **James Robinson Planché**.

V roce 1863 byl ze jmenovaných knih k dispozici zatím jen první díl *Weissovy Kostümkunde*. Ve třicátých a čtyřicátých letech 19. století zařazovaly tehdejší módní časopisy do svých grafických příloh návrhy maškarních kostýmů včetně těch historizujících. Prvky historických oděvů se odrážely i v návrzích tzv. „národních oděvů“, které se staly módní v revolučních letech kolem roku 1848. Výtvarní umělci s historickými a orientálními předlohami pracovali volně a tvůrčím způsobem je adaptovali. Zajímavé je sledovat, které prvky z reálných oděvů zaujaly a které naopak byly opomenuty. Na příklad u dámských kostýmů nemohl chybět úzký pas a rozšířená silueta sukně ve stylu šedesátých let 19. století. Také pánské převleky se přizpůsobovaly módnímu vkusu.

Fantazie autora převleků pro tento karusel promítla do kostýmů řadu prvků z reálných předloh. Rytíře vybavil heraldickými varkoči (tj. bojovými suknicemi), jejichž barevné kombinace byly zvoleny tak, aby odpovídaly skutečným rytířským řádům nebo erbovním požadavkům jednotlivých rodin. Na slavnosti pak účastníci představovali jednotlivé rytířské řády, které se v historii připojily k tažení na Blízký východ v rámci křížáckých válek. Napodobením kroužkové zbroje různými textilními efekty se převleky oproti originálu odlehčily, a je velmi zajímavé sledovat variabilitu jejího náznakového provedení na jednotlivých fotografiích. Okázaly dojem navozovaly výrazné divadelní šperky, odpovídající také plně stylu 19. století. U orientálních kostýmů se pak mísily prvky z různých oblastí Blízkého východu, ale také Indie anebo severní Afriky.

Kresby podle středověkých náhrobníků v knize *Hermann Weisse* z roku 1864. Foto: Digital Archive, Weiss 1864 (CC).

Ukázka kreseb oděvů arabských žen z knihy *Hermann Weisse* z roku 1860. Foto: Staatsbibliothek Bamberg, sig. 7832716 (CC).

Návrhy karnevalových kostýmů včetně inspirace v orientálním oděvu na dobovém módním tisku *Musée des Familles* z roku 1856. Foto: Rijkmuseum, inv. č. RP-P-2009-3398 (CC).

Kostýmy na karuselu: rytíři

Návrhy karuselových převleků vycházely z historických reálií, které zakomponovaly do výsledného oděvu podle soudobého vkusu. Kostým tak v sobě spojoval historické prvky, jež od sebe mohly být časově vzdálené přes několik staletí. Navíc vše tvůrci provedli dle soudobého uměleckého stylu. V neposlední řadě musel také být kostým pro urozeného nositele pohodlný. Výsledkem tak byla různorodá směs, která odráží romantickou představu

Kníže Ferdinand Bonaventura Kinský (1834–1904). Foto: NPÚ, Státní zámek Horšovský Týn, inv. č. HT908r004.

Řetězy

Méně známá součást výzbroje ze 14. století, která měla zajistit, aby při bitevní vřavě nezůstal bojovník odzbrojený. Každý řetěz spojoval hrudní plát zbroje s některou ze zbraní či s přilbou. Velmi zajímavý detail, který se v interpretacích středověkého rytířského odění zbroje příliš neobjevuje.

Meč

Meče měly v průběhu historie různé tvary, ale oproti mečům většiny účastníků karuselu byly středověké typy mnohem mohutnější. I Ferdinand Kinský pyšně svírá meč, který podle tvaru zástity vychází z předloh až z 16. století. Další účastníci však měli i zbraně tvarově odpovídající až 18. století.

Kníže Ferdinand Bonaventura Kinský

(1834–1904)

Vlastnil panství na západě, severu a východu Čech. Angažoval se v politice. Proslavil se jako osobnost dostihového sportu, přispěl k založení Velké pardubické. Tento velký milovník koní a honů patřil k přátelům rakouské císařovny Alžběty (známé pod přezdívkou Sissi).

Klenot s přikryvadlem

Dekorace přilby, která sloužila také jako heraldické rozlišení. Klenoty jsou rovněž součástí malovaných erbů a na slavnostech zřejmě vycházely z reálných erbů účastníků, jako na příklad u Ferdinanda Kinského – dvě křídla v bílé a snad v červené barvě.

Přilba

Ač je většina prvků na kostýmu variací na 14. století, přilba je zcela jednoduchá a připomíná spíše typy z raného středověku či hladké polokulovité přilby typu „lebka“, které se společně s klenotem a přikryvadlem nenosily. Záměr je však jasný – uzavřená turnajová přilba, na kterou bohatá dekorace patří, by neumožnila jednak uživateli pohodlný výhled a současně divákům identifikaci jezdce.

Varkoč

Na první pohled na kostýmu zaujme bílý heraldický přehoz tzv. varkoč, s kontrastním křížem. Varkoče byly součástí reálné středověké výzbroje a původně měly chránit kovové části výzbroje před rozpálením od slunce. Podle znaku a kombinace barev lze předpokládat, že se mělo jednat o stylizaci knížete z maltéžského rytíře.

Kroužková zbroj

Základ všech pánských rytířských převleků tvořila látková imitace středověké kroužkové zbroje složená z tuniky, kapuce a kalhot. Aby tvůrci kostýmů co nejvíce navodili dojem „kroužkového pletiva“, použili dvě vrstvy tkaniny, kdy svrchní je řešená na způsob hrubé krajky.

Tvarované okraje

Velmi oblíbený prvek ze středověkých oděvů, kterým se zakončovaly okraje i na varkočích. Tato dekorace se objevila v průběhu 14. století a už ve středověku se zhotovovala i v extravagantnějších verzích. Jednoduché obloučky či cípky patří k těm nejjednodušším na výrobu.

Další účastníci v kostýmech rytířů ...

Mimo knížete Kinského a arcivévodů oblékli „středověké“ převleky Jiří Jan Buquoy, Nicholas Pejacsevich nebo Leopold Podstatzký. Foto: NPÚ, Státní hrad Rožmberk, inv. č. RO5293; Státní zámek Horšovský Týn, inv. č. HT908r005, HT908r003.

Kostýmy na karuselu: středověké dámy

U dámských kostýmů bylo nutné převést středověké prvky na dobovou siluetu 19. století, kdy se živůtek podkládal korzetem a sukňě krinolínou. Také účesy byly ovlivněné dobovou módou a středověké zavítky hlavy přešlo do návrhu jen v podobě dekorativního závoje.

Vilemína Josefína Auerspergová, roz. Colloredo-Mansfeldová (1826–1898).
Foto: NPÚ, Státní zámek Horšovský Týn, inv. č. HT908p003.

Vilemína Josefína Auerspergová, roz. Colloredo-Mansfeldová (1826–1898)
Jako věno do manželství s Vincencem Auerspergem přinesla západočeskou Zelenou Horu, kde se po smrti svého manžela velmi angažovala a podporovala umělecký život. Sama byla výtvarně nadaná, vyučovala ji vídeňská malířka Amalie von Peter.

Účes napodobující středověké *cornettes*

Ve 14. století se objevovaly účesy se dvěma stočenými copy po stranách hlavy. Dámy na karuselu se tuto módu pokusily napodobit a vlasy si nechaly načesat výrazněji do stran. Jak je vidět hlavně na skupinovém snímku, nejvíce se středověkému stylu přiblížila právě **Vilemína Josefína Auerspergová**.

Rozšířené rukávy

Rozšířené rukávy svrchního oděvu byly skutečným středověkým prvkem, který se u převleků prosadil. Oděv **Vilemíny Josefíny** byl komponován snad jako variace na módu vrcholného středověku, neboť celý kostým se právě díky rozšířeným rukávům blíží nejvíce oděvu typu *houpellande* z 15. století. Zvýšený pas, pro tento typ oděvu typický, byl nahrazen živůtkem s korzetem.

Šaty nebo kabátek

U dam se také objevila transformace středověkého *cotte* (spodní oděv v podobě tuniky s dlouhými rukávy) a *surcotte* (svrchník bez rukávů) na komplet šatů a kabátku lemovaného kožešinou. Tato interpretace vycházela z neznalosti reálného řešení svrchního *surcotte*. Jeho hluboké průramky, které ve středověku odhalovaly boky a rukávy spodního oděvu (*cotte*), byly považovány z pohledu módy 19. století za kabátek s rukávy, protože spodní oděv měl často jinou barvu než svrchní. Tuto transformaci zachytil na maškarním převleku z roku 1859 u **kněžny Vilemíny Auerspergové** také **Carl von Blaase**.

Koruny a perlovce

Všechny dámy měly své účesy doplněné o divadelní koruny se závoji nebo případně o perlovce. Perlovec byl zdobený látkový věnec nošený neprovdanými dívkami stejně jako panenské vínky.

Další účastnice ve středověkých kostýmech ...

V kolekcích mimo Horšovský Týn se dochovaly snímky dalších dam v historických převlecích – zleva **Karolína Stauffenberg-Lobkowitzová**, **Žofie Tereza Buquoyová**, **Amálie Hohensteinová**. Foto: NPÚ, Státní zámek Libochovice, inv. č. LB8843; Státní hrad Rožmberk, inv. č. RO5292; Státní zámek Libochovice, inv. č. LB8843-18.

Kostýmy na karuselu: Saracéni

Obdobně jako se u „středověkých“ převleků mísily prvky z různých časových období, tak se u kostýmů Saracénů a jejich dámského doprovodu prolínala směs různých prvků z Blízkého východu, Střední Asie a severní Afriky.

Další účastníci v kostýmech Turků a Saracénů ...

Turban

Turbany všech účastníků se tvarově pohybují mezi typy, které se tradičně nosily v Turecku, až ke stylům, které byly oblíbené v Indii. U tureckých turbanů se jako jejich pevné středy často používaly plstěné čapky a látka byla aranžovaná kolem nich. Tento typ se nazývá v Turecku *saryk* a kombinace čapky a bílé látky označovala muslimského nositele. Na většině fotografií vidíme turbany stáčené jen z látek.

Bílý plášť

Na snímku knížete Thurn-Taxisse nebo Kolomana Náko se objevuje bílý volný plášť evokující arabský plášť *selham*. *Selham* byl pánský plášť bez rukávů, s kapucí, nošený v severní Africe a často právě bílé barvy. Nosí se však přes volné košilové oděvy.

Harémové kalhoty

Při návrhu kostýmů neunikly pozornosti rozšířené nabírané kalhoty zvané *shalwar*, někdy též *ashalwar*, typické pro orientální oděv, v češtině hovorově označované jako „harémové“. Na Blízkém východě a v severní Africe je nosili muži i ženy.

Špičky na obuvi

Špičky na obuvi se objevily už na sandálech starověkých Egypťanů. V oblastech Turecka a Blízkého a Středního východu to byl jeden z tradičních prvků obuvi, který se používal na nízkých i vysokých typech bot a i na pantoflích.

Mezi horšovskotýnskými snímky máme dochovaný záběr **Kristiána Lobkovice**, v dalších fondech se pak zachovaly samostatné fotografie **Kolomana Náko** nebo **Rudolfa Lobkovice**. Foto: NPÚ, Státní zámek Horšovský Týn, inv. č. HT908p007; Státní zámek Libochovice, inv. č. LB8843-10, LB8843-31.

Egon Maximilian Lamoral Thurn-Taxis (1832–1892)

Druhorozený syn knížete Maxmiliána Karla Thurn-Taxisse se díky manželce Viktorii Edelspacher de Gyoryok usadil v Uhrách. Jako vynikající sportovec a jezdec na koni patřil k malé skupině oblíbených dvořanů císařovny Alžběty. Byl příznivcem dostihového sportu a pořádal na svém panství u Pardubic hony a dostihy po anglickém vzoru.

Egon Maximilian Lamoral Thurn-Taxis (1832–1892). Foto: NPÚ, Státní zámek Horšovský Týn, inv. č. HT908p006.

Kostýmy na karuselu: sultánky

Fantazie kostýmního návrhu v sobě pospojovala různé orientální vlivy a prvky soudobé ženské módy. Je tak spíše výpovědí evropské představy o exotice a luxusu Orientu.

Helena Erdődyová, roz. von Obendorf (1831–1932). Foto: NPÚ, Státní zámek Horšovský Týn, inv. č. HT908p005.

Helena Erdődyová, roz. von Obendorf (1831–1932)

Dvorní dáma císařovny Alžběty, od roku 1867 s titulem „palácová dáma“. V roce 1900 vydala své paměti pod názvem *Erinnerungen* (v překladu „Vzpomínky“), které jsou významným pramenem poznání života šlechty 19. století.

Turban

Podle svědectví novináře z *Illustrierte Zeitung* měly všechny orientálně oblečené dámy „drahocenné turbany“, které dochované fotografie skutečně zachycují. Ve většině tradičních blízko-východních a středovýchodních společnostech je nošení turbanů vyhrazeno především mužům.

V 19. století nosily pokrývky hlavy na způsob turbanů na příklad ženy z oblasti Trikaly, Sivasu či od Černého moře, křesťanky z některých oblastí pod nadvládou Turků nebo židovky z Bursy a Jeruzaléma. Paleta pokrývek ženských hlavy v Turecku, na Blízkém a Středním východě byla mnohem pestřejší. Velmi časté byly čapky na způsob *toky*, nízkého plochého kloboučku, a pro pohyb mimo dům samozřejmě muslimkám předepsaný závoj.

Linie šatů

Návrhy dámských orientálních kostýmů používaly řadu orientálních prvků, ale základní linie spodních šatů odpovídala dobovému vkusu. Ty byly ušité z výrazných vzorovaných látek, se sukni rozšířenou až na zem, aby neodhalovala kotníky, a úzkým pasem tvarovaným spodním korzetem. Dámské oděvy v Turecku však častěji používaly dlouhé nabírané kalhoty typu *shalwar*, které byly u žen u kotníků stažené a částečně odhalovaly nízkou obuv či pantofle.

Výšiváný kabátek s kulovitými knoflíky

Přes živůtek má Helena Erdődyová oblečený zkrácený kabátek lemovaný širokými lemy. Ty byly na originálních oděvech často provedené zlatou výšivkou anebo našitými kontrastními šňůrami. Podobné kabátky patřily k domácím oděvům tureckých žen. Často se nosil také kabátek *anteri*, což byl dlouhý vpředu otevřený typ oděvu, který se oblékal přes košili a kalhoty *shalwary*. Oděv vycházející z tureckého *anteri* měla na slavnosti oblečená Eleonora Hoyosová.

Penízky a šňůry perel

Šňůry perel byly v oděvech žen v Turecku, na Blízkém a Středním východě velmi oblíbené a mohly stejně jako drobné mince zdobit oděv i pokrývky hlavy. Někdy se jednalo i o zcela běžné mince, které nebyly vyražené z drahých kovů, a zdomácněly v orientálních oděvech jako specifická součást jejich šperků. Drobné mince se objevily na kostýmu Eleonory Hoyosové či Berty Nákó.

Další účastnice v kostýmech sultánek ...

Samostatné snímky Sofie Arenbergové, Marie Kinské i Berty Nákó se dochovaly v několika verzích v různých fondech. Zde jsou záběry také ze sbírky v Žlebech a Libochovicích. Foto: NPÚ, Státní zámek Horšovský Týn, inv. č. HT908p008; Státní zámek Žleby, inv. č. 12471; Státní zámek Libochovice, inv. č. LB8843-8.

Arcivévodové na slavnosti

Na fotografiích máme zdokumentovanou účast členů rodiny Habsburků, a to tři arcivévodů – Albrechta, Leopolda a Ludvíka Viktora. V kolekci fotografií z Horšovského Týna máme zařazeny snímky všech tří, což lze najít již pouze v albu ze zámku v Libochovicích, věnovanému této události.

Arcivévoda Albrecht Friedrich Rudolf (1817–1895)

Arcivévoda Albrecht byl vnukem Leopolda II., jeho rodiči byli Karel Ludvík Rakousko-Těšínský a Jindřiška Nasavsko-Weilburská. Celý život zasvětil vojenské kariéře – v roce 1848 stanul proti revolucionářům ve Vídni, účastnil se bojů v Itálii nebo prusko-rakouské války. Součástí vojenské zdatnosti bylo samozřejmě i jezdecké umění, které bylo demonstrováno právě i při slavnostních karuselech. Do jezdecké slavnosti se tak arcivévoda zapojil i ve svých 45 letech. Ze slavnosti jsou známy dva různé záběry s arcivévodou Albrechtem z fotografování v ateliéru, na nichž měl představovat pravděpodobně člena řádu Maltézských rytířů.

Arcivévoda Albrecht Friedrich Rudolf (1817–1895).
Foto: NPÚ, Státní zámek Horšovský Týn, inv. č. HT908p001.

Arcivévoda Leopold Ludvík (1823–1898)

Další z vnuků Leopolda II. byl synem Rainiera Josefa Habsburko-Lotrinského a Alžběty Savojské. Stejně jako jeho čtyři bratři se věnoval vojenské kariéře. V roce 1853 mu byla svěřena funkce generálního ředitele ženijního vojska a o sedm let později se stal generálním ženijním inspektorem. V době karuselu mu bylo necelých 40 let. Důvod jeho účasti mohl být podobný jako u arcivévody Albrechta, a to dobrá jezdecká průprava vojáka. Ze slavnosti se dochovaly celkem tři různé záběry s jeho osobou v převleku za člena řádu Německých rytířů včetně jednoho na koni.

Arcivévoda Leopold Ludvík (1823–1898).
Foto: NPÚ, Státní zámek Horšovský Týn, inv. č. HT908p004.

Arcivévoda Ludvík Viktor (1842–1919). Foto: NPÚ, Státní zámek Horšovský Týn, inv. č. HT908p002.

Arcivévoda Ludvík Viktor (1842–1919)

Arcivévoda Ludvík Viktor byl nejmladším bratrem císaře Františka Josefa. V rámci panovnické rodiny platil za kontroverzního, ne příliš oblíbeného člena. Kvůli své homosexuální orientaci se často nevyhnul skandálům a rád provokoval nošením ženských šatů. Karuselu se účastnil ve svých 20 letech. V aristokratické společnosti bylo už od 16. století zvykem, že se nejrůznějších divadelních a dalších tematických představení aktivně účastnili mladí šlechtici a děti. Vystoupení se brala jako důležitá součást jejich vzdělání. Z karuselu z roku 1863 se dochovaly dva různé ateliérové snímky s arcivévodou Ludvíkem Viktorem v přestrojení za člena řádu Německých rytířů.

Manželské páry na slavnosti (1)

Karuselu se v některých případech účastnili oba manželé ze šlechtického páru. Podle dramaturgie slavnosti však nevystupovali společně. Dámy mohly dělat doprovod některému z arcivévodů, nebo byl pár zcela rozdělen a jeden z manželů oblékal středověký převlek a druhý orientální.

Hrabě Koloman (Kálmán) Nákó de Nagyszentmiklos (1822–1902) a **Berta Nákó**, roz. **Gyertyánffy de Bobda** (1819–1882)
Rodina Nákó měla hraběcí titul uherské šlechty udělen od roku 1813. Hrabě Koloman byl politik a královský a císařský komoří. V roce 1864 se stal jedním ze členů zakládající společnosti Vídeňského uměleckohistorického muzea. Hraběnka Nákó byla nadanou malířkou, studovala ve Vídni u **Friedricha von Amerlinga**, významného rakouského portrétisty. Na karuselu byli oba v orientálních převlecích, ale Berta dělala doprovod knížeti **Jiřímu Lobkovicovi** a Koloman patřil do jízdy 22 Saracénů, kteří následovali úvod orientálního průvodu.

Hrabě Koloman (Kálmán) Nákó de Nagyszentmiklos (1822–1902) a **Berta Nákó**, roz. **Gyertyánffy de Bobda** (1819–1882).
Foto: NPÚ, Státní zámek Horšovský Týn, inv. č. HT908r001, HT908s002; Státní zámek Libochovice, inv. č. LB8843-5.

Hrabě Jiří Jan Jindřich Buquoy (1814–1882) a **Žofie Tereza Buquoyová**, roz. **Öttingen-Wallersteinová** (1829–1897)

Jiří Jan byl držitelem panství Nové Hradky, Rožmberk, Přísečnice a Hauenštejn. Podporoval umění a sbíral starožitnosti, které soustředil hlavně na Rožmberku. Byl císařským komořím a dědičným členem Panské sněmovny. V roce 1847 se oženil s **Žofií Terezou**, která se stala dámou Řádu hvězdového kříže a palácovou dámou. Měli spolu čtyři děti. Na slavnosti doprovázela **Žofie Tereza** mladého arcivévodu **Ludvíka Viktora** a **Jan Jiří** byl zařazen mezi 24 rytířů, kteří následovali za jízdními a pěšími paporečnickými.

Hrabě Jiří Jan Jindřich Buquoy (1814–1882) a **Žofie Tereza Buquoyová**, roz. **Öttingen-Wallersteinová** (1829–1897).
Foto: NPÚ, Státní zámek Horšovský Týn, inv. č. HT908r007; Státní zámek Rožmberk, inv. č. R05292, R05294.

Manželské páry na slavnosti (2)

Vilemína Josefína Auerspergová (1826–1898), roz. Colloredo-Mansfeldová a Vincenc Karel Josef Auersperg (1812–1867)
Foto: NPÚ, Státní zámek Horšovský Týn, inv. č. HT908p003; Státní zámek Libochovice, inv. č. LB8843-4.

Ferdinand Bonaventura Kinský (1834–1904) a Marie Josefa Kinská, roz. Liechtensteinová (1835–1905)

Ferdinand Bonaventura byl císařským komořím, v armádě dosáhl hodnosti rytmistra. Patřil k významným osobnostem politického a společenského života. Řada jeho zálib byla spjata s jezdeckým (viz panel Kostýmy na karuselu: rytíři). V době karuselu byl Ferdinand Bonaventura ženatý s Marií Josefou z Liechtensteinu už devět let. Jako dcera nejvyššího císařského hofmistra byla Marie Josefa palácovou dámou, dámou Řádu hvězdového kříže a po smrti císařovny Alžběty jí byl udělen Alžbětin řád, který byl oceněním za charitativní činnost. Ferdinand Bonaventura doprovázel hraběnku Claudine Hohensteinovou a Marie Josefa v převleku sultánky vévodu Württemberského.

Ferdinand Bonaventura Kinský (1834–1904) a Marie Josefa Kinská, roz. Liechtensteinová (1835–1905). Foto: NPÚ, Státní zámek Horšovský Týn, inv. č. HT908r006; Státní zámek Libochovice, inv. č. LB8843-9.

Vincenc Karel Josef Auersperg (1812–1867) a Vilemína Josefína Auerspergová (1826–1898), roz. Colloredo-Mansfeldová (1826–1898)

Vincenc Karel byl majitelem panství Žleby, kde se obdobně jako řada jeho současníků zasadil o modernizaci velkostatku a panského sídla. V roce 1863 se stal rakouským nejvyšším komořím a zasedal v Českém zemském sněmu. Ve Slatiňanech založil jedno z nejvýznamnějších rakousko-uherských center pro výcvik překážkových koní. S Vilemínou se oženil v roce 1845, měli spolu sedm dětí, ale dvě zemřely v nízkém věku. Vilemína Josefína dělala doprovod arcivévodovi Albrechtu hned v úvodu průvodu. Vincent tvořil pár s Amélií Hohensteinovou a uzavírali spolu defilé šesti středověkých párů v úvodu karuselu.

Rytíř a polárník

Během identifikace jednotlivých šlechticů zachycených na historických fotografiích zůstávala utajena totožnost muže na snímku, který se od ostatních lehce odlišuje. Mladý muž ve středověkém převleku pózuje kromě meče ještě s nevelkým štítem. Nebylo však jasné, zda heraldická výzdoba odpovídá skutečnému erbů fotografovaného. Díky shodě mezi erbem Kinských a prvky na kostýmu **Ferdinanda Bonaventury Kinského** však bylo možné předpokládat, že i u erbu s kozlem ve skoku byl skrytý skutečný původ zvěčněného muže. Erb na fotografii patří šlechtické rodině **Wilczků**, původně **Vlčků**, pocházejících ze Slezska. Následně došlo k porovnání fotografií s dalšími dochovanými snímky mužských členů rodu **Wilczků**, kterým bylo v roce 1863 zhruba mezi dvaceti a třiceti lety.

Jan Nepomuk Wilczek jako rytíř na karuseli v roce 1863. Na štítu je umístěn erb s kozlem ve skoku. Foto: NPÚ, Státní zámek Horšovský Týn, inv. č. HT908s001.

Jan Nepomuk Wilczek

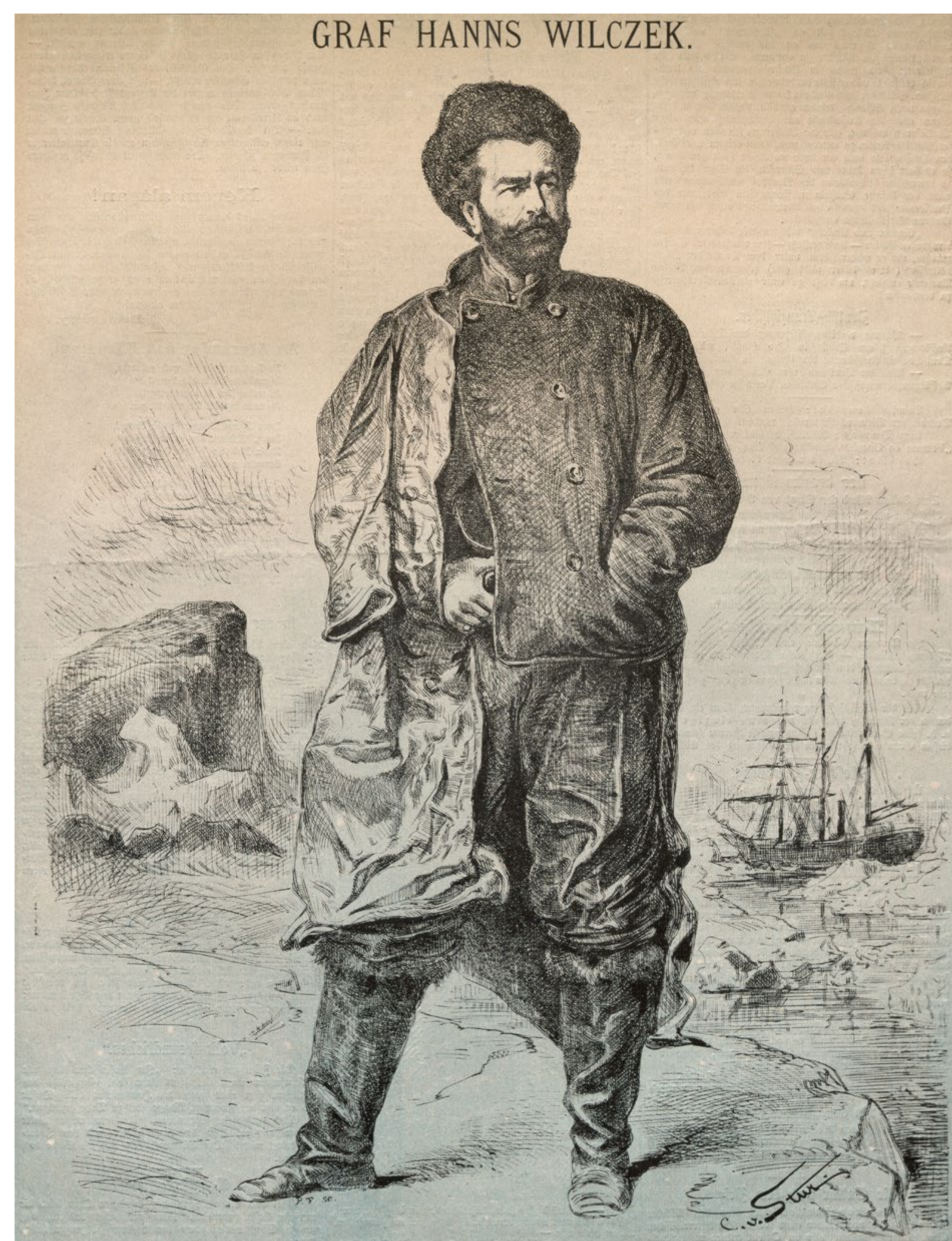
(1837–1922)

Na snímku je s největší pravděpodobností zachycen pětadvacetiletý **Jan Nepomuk Wilczek**. V době slavnosti byl již ženatý, a to s dvorní dámou arcivévodkyně **Žofie Emmou Marií Emo-Capodilista**, a patřil tak k osobám pohybujícím se v dvorském okruhu. Sám měl kladný vztah k vědě, umění a historii; v mládí studoval dějiny umění i historii, měl zájem o „starožitnosti“, jak se v té době nazývaly také archeologické nálezy. V tomto ohledu byl nadšeným sběratelem, založil Vídeňskou společnost milovníků umění a jako člen správní rady Vídeňského muzea vojenské historie věnoval některé své sbírky právě této instituci. Zajímavou stopu zanechal **Jan Nepomuk Wilczek** rovněž v geografii. V roce 1871 vedl přípravnou expedici do Barentsova moře s cílem založit sklad pro následující rakousko-uherský pokus objevit severní mořské cesty, který pak intenzivně podporoval osobně i finančně. Je po něm pojmenován první objevený ostrov a také druhý největší ostrov arktického souostroví Země Františka Josefa, jako Wilczekův ostrov a Wilczekova země. Byl také činný v politice, jako člen Panské sněmovny v horní komoře Říšské rady Rakousko-Uherska působil od jejího zřízení až po zánik. Nechal přestavět hrad Kreuzenstein, kde byl po své smrti také pohřben.

Ze slavnosti je známá jeho jediná fotografie, ale pravděpodobně je zmíněn v novinovém článku z *Illustrirte Zeitung* pod zkomoleným „hrabě Wilizek“.

Wilczek mezi lety 1870 až 1880 na snímku **Fritze Luckhardta**. Foto: Wien Museum, inv. č. Suppe757 (CC).

Wilczek jako polárník na titulní straně novin *Der Floh* z 30. května 1874. Foto: Wien Museum, inv. č. W7012 (CC).

Skupinové fotografie

Kolekce snímků z karuselu, ať už z Horšovského Týna anebo z jiných lokalit, obsahují také skupinové portréty. V horšovskotýnském fondu jsou to dva záběry s dámami ve středověkých i orientálních převlecích. Během průzkumu se podařilo najít ještě fotografie se skupinou pánů v orientálních oděvech a dva další záběry dam v kostýmech sultánek.

Fotografie dam v orientálních kostýmech se nacházejí mimo horšovskotýnskou sbírku ještě v kolekci Libochovic, Buchlovic a Vídeňského muzea, přičemž horšovskotýnské a libochovické snímky jsou zcela totožné. Na zbývající dvou dámy pózovaly v odlišném seskupení a liší se na nich i jejich individuální postoje – na buchlovickém se na příklad **Berta Nákó** dívá směrem k fotografovi.

Skupinové portréty představují účastníky karuselu, jejichž samostatné záběry nemáme dochované. Je pravděpodobné, že vznikly portrétní fotografie všech účastníků včetně jezdeckých, ale dosud se jich podařilo dohledat jen část. Majitelé alb si zakupovali fotografie jen významných osobností a svých přátel. V buchlovickém albu jsou k tomu cenné příписy, které nám umožňují tváře na fotografiích identifikovat.

Skupinový portrét dam v orientálních převlecích. Foto: NPÚ, Státní zámek Horšovský Týn, inv. č. HT908s005.

Skupinová fotografie sultánek

Skupina s dámami v orientálních převlecích se zachovala v pěti fotografiích ve třech různých záběrech na Horšovském Týně, Buchlovicích, Libochovicích a ve sbírkách Moravské galerie a Vídeňského muzea. Nalevo vpředu vidíme v přední řadě posazenou **Eleonoru Hoyosovou** a vpravo vedle ní **Bertu Nákó**. Zcela vpravo se **Helena Erdődyová** rukou opírá o kolena **Sofie Arenbergové**. Uprostřed skupiny sedí s hudebním nástrojem v pravé ruce **Marie Kinská**. Levou část skupiny pak tvoří dvě dámy posazené o něco výše. Mělo by se jednat o **kněžnu Helenu Thurn-Taxisovou**, v tmavém kabátku, jejíž samostatnou fotografii z tohoto karuselu se nepodařilo objevit, a **kněžnu Aléše HunyadiBuolovou**, která má samostatný snímek v libochovickém albu.

Skupinový portrét „středověkých“ dam. Foto: NPÚ, Státní zámek Horšovský Týn, inv. č. HT908s003.

Skupinová fotografie „středověkých“ dam

Vyskytuje se v kolekci v Horšovském Týně, Buchlovicích, na Rožmberku a ve sbírkách Moravského zemského muzea, kde se nachází ještě lehce odlišný záběr na stejnou skupinu. Vedle dekoračního sloupu s textilní drapérií a kolovratem stojí hraběnka **Sofie Tereza Buquoyová**, roz. **Öttingen-Wallersteinová**, oděná v lesklou sukni lemovanou hermelínem a v tmavém kabátku rovněž s hermelínovými lemy. Vedle ní v zadní řadě vidíme **Vilemínu Josefínu z Auerspergu**. Vpředu sedí na zemi **hraběnka Hohensteinová** v dvouvrstvých šatech lemovaných hermelínem a na křesle za ní dáma identifikovaná v Buchlovicích jako **Hohenlohe-Trauttmansdorffová**, ve světlém kostýmu složeném ze živůtku lemovaného hermelínem. Vpravo od ní stojí **hraběnka Hohensteinová** v lesklé skládané sukni a tmavém živůtku. Poslední dámou by měla být **Karolína Stauffenberg-Lobkowiczová**, ta je oděná ve světlém kostýmu se splyňavými rukávy, které na snímku téměř zanikají na pozadí sukně ze stejné látky.

Skupinový portrét pánů v orientálních kostýmech. Foto: NPÚ, Státní zámek Buchlovice, inv. č. BC9429.

Společný snímek Saracénů

V orientálních kostýmech se nechali zvěčnit také pánové – zleva **Jiří Lobkovic**, za ním **Paul Metternich-Winneburg** s vodní dýmku, uprostřed sedí **Maximilian Hoyos** a zcela vpravo stojící **Koloman Nákó**. Tento snímek se nachází v Libochovicích, Buchlovicích a ve sbírkách Moravského zemského muzea.

ŠLECHTA POD MASKOU

Kostýmy a převleky pro šlechtické zábavy 19. století ve fotografickém materiálu z Horšovského Týna

Výstavu připravil Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni

Autorka:

Mgr. Veronika Pilná, Ph. D.

Redakce, jazyková úprava:

Jaroslava Kováčová, Mgr. Karel Matásek

Sazba, grafická úprava:

Zuzana Zbořilová, Radovan Kodera

Výstava vznikla v rámci projektu NPÚ Rok šlechtických slavností.

Eleonora Hoyosová, roz. Paarová (1835–1913)

Foto: NPÚ, Státní zámek Horšovský Týn, inv. č. HT908r002.

Seznam zdrojů:

- ANONYM. *Slavný týden Prahy: pamětní popsání slavnosti za příčinou radostné návštěvy Jejich c.k. Veličenstev Františka Josefa I. a Eližběty v Praze*. Praha: Tisk a sklad K. V. Medauské knihtiskárny, 1854.
- BARVÍKOVÁ, Veronika. *Hraběcí rodina Wilczků na Ostravsku od roku 1714*. Bakalářská práce. Praha: Univerzita Karlova - Pedagogická fakulta, 2013.
- BOEHN, Max von. *Die Mode. Eine Kulturgeschichte vom Mittelalter bis zum Barock*. Bearbeitet von Ingrid Loschek. 5. aktualisierte Auflage. München: Bruckmann, 1996.
- BOUCHER, Francois. *20 000 Years of Fashion*. New York: Harry N. Abrams, 1987.
- BUBEN, Milan. *Encyklopedie heraldiky*. Praha: Libri, 1994.
- CICHROVÁ, Kateřina. *Výzdoba a kostýmy opery v Čechách v 18. století. Zámecká sbírka z Českého Krumlova*. Český Krumlov: Muzeum v Českém Krumlově, 2003.
- CICHROVÁ, Kateřina - CREMONA, Vicki Ann - NOVÁKOVÁ, Lenka. *Leckteři národové. Schwarzenberská sbírka kostýmních miniatur na zámku Český Krumlov*. České Budějovice: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích, 2011.
- ČERNÁ, Alena a kol.: *Jednotná popisná a obrazová dokumentace historického fotografického materiálu v kontextu používaných elektronických evidenčních systémů v příspěvkových organizacích MK ČR s cílem sjednocení definic a pojmosloví v oblasti historického fotografického materiálu v používaných evidenčních systémech a ulehčení uživatelského vyhledávání v nich*. Praha: Národní památkový ústav, 2017.
- DE MARLY, Diana. *Costume on Stage, 1600-1940*. London: B. T. Batsford, 1982.
- DOTLAČILOVÁ, Petra. *Picturing Horror: Costumes for Furies on the French stage from 1650 to 1766*. In: *Terpsichore and her Sisters. In: Early Dance Circle Conference Proceedings 2016*. [Parmoor Frieth]: Early Dance Circle, 2017, s. 53-68.
- DOTLAČILOVÁ, Petra. *Costume in the Time of Reforms. Louis-René Boquet Designing Eighteenth-Century Ballet and Opera*. Stockholm: Stockholm University, 2020.
- DROGUET, Vincent - Marc-Henri JORDAN, (eds.). *Théâtre de Cour. Les spectacles à Fontainebleau au XVIIIe siècle*. Paris: Éditions de la Réunion des musées nationaux, 2005.
- FISCHER, Carlos. *Les costumes de l'Opera*. Paris: Librairie de France, 1931.
- HERZER, Jan. *Slovník francouzsko-český*. Praha: J. Otto, 1921. *Illustrirte Zeitung* č. 1032 z 11. dubna 1863. Lipsko: 1863.
- JIROUŠKOVÁ, Jana. *Dějiny odívání. Severní Afrika. Maroko, Alžírsko, Tunisko*. Praha: NLN - Nakladatelství Lidové noviny, 2007.
- KLUČINA, Petr. *Zbroj a zbraně: Evropa 6. - 17. století*. Praha - Litomyšl: Paseka, 2004.
- KYBALOVÁ, Ludmila. *Dějiny odívání. Středověk*. Praha: NLN - Nakladatelství Lidové noviny, 2001.
- MACKŮ, Pavel - PILNÁ, Veronika. *An early-medieval helmet of the Stromovka-Gnezdovo-Bojná type from the collections of the Kozel chateau*. *Archaeologia historica*, 2021, roč. 46, č. 2, s. 445-466.
- MAZÁČOVÁ, Petra. *Opasek jako symbol a součást středověkého oděvu*. Praha: Unicornis, 2012.
- MEDŘÍKOVÁ, Petra. *Živé obrazy, karnevaly, carousely, divadlo - fotografie šlechty v kostýmech a přestrojeních*. *Zprávy památkové péče*, 2016, roč. 76, č. 1, s. 49-56.
- MORAVCOVÁ, Mirjam. *Národní oděv roku 1848*. Praha: Academia, 1986.
- MŽYKOVÁ, Marie. *Karusely*. Liberec: Národní památkový ústav, 2006.
- NAČERADSKÁ, Petra. *Po stopách Valdštejnů*. Praha: Národní památkový ústav, 2020.
- NEWTON, Stella Mary. *Fashion in the Age of Black Prince*. Woodbridge: Boydell Press, 1980.
- PILNÁ, Veronika - KASL, Filip - JÍCHOVÁ, Veronika. *Valdštejnové a počátky archeologie na štáhlavském panství*. [Doprovodné texty k výstavě.] Plzeň: Národní památkový ústav, 2020.
- PILNÁ, Veronika. *Valdštejnové na štáhlavském panství a počátky archeologie*. *Bohemiae Occidentalis Historica*, 2022. (v tisku)
- PILNÁČEK, Josef. *Die älteste Genealogie der Grafen Wilczek*. Wien: Verlag der Grafen Wilczek, 1936.
- PLANCHÉ, James Robinson. *The Cyclopaedia of Costume*. Vol. 1. London: Chatto and Windus, 1876-79.
- PLANCHÉ, James Robinson. *The Cyclopaedia of Costume*. Vol. 2. London: Chatto and Windus, 1879.
- POLÁCH, Radek - VAŇKOVÁ, Lenka - PILNÁ, Veronika: *Oděv na fotografii jako pomůcka datace a identifikace*. In: ČERNÁ, Alena a kol. *Jednotná popisná a obrazová dokumentace historického fotografického materiálu v kontextu používaných elektronických evidenčních systémů v příspěvkových organizacích MK ČR s cílem sjednocení definic a pojmosloví v oblasti historického fotografického materiálu v používaných evidenčních systémech a ulehčení uživatelského vyhledávání v nich*. Praha: Národní památkový ústav, 2017, s. 93-120.
- RACINET, Albert. *Le costume historique*. Paris: Librairie de Firmin - Didot et c., 1888.
- ROUSOVÁ, Andrea (ed). *Tance a slavnosti 16. - 18. století*. Praha: Národní galerie, 2008.
- SCARE, Jennifer. *Women's Costume of the Near and Middle East*. London - Sydney: Unwin Hyman, 1987.
- SEJBAL, Jiří. *Základy peněžního vývoje*. Brno: Masarykova univerzita, 1997.
- SKLENÁŘ, Karel. *Archeologie v Čechách v období analytického pozitivismu (1868-1892): od Vocelova „Pravěku“ po stětnutí muzejní a univerzitní školy = Archäologie in Böhmen in der Zeitperiode des analytischen Positivismus (1868-1892): Seit Vocel's „Vorzeit“ bis zur Auseinandersetzung der Museums- und der Universitätsschule*. Praha: Národní muzeum, 2017.
- SKLENÁŘ, Karel. *Archeologie v Čechách v období romantismu (1802-1868): od Josefa Dobrovského po Jana Erazima Vocela = Archäologie in Böhmen in der Zeitperiode der Romantik (1802-1868): von Josef Dobrovský bis Jan Erazim Vocel*. Praha: Národní muzeum, 2020.
- SOŠKOVÁ, Martina. *Portréty v divadelních kostýmech ze zámku v Hrádku u Nechanic v kontextu portrait historií*. *Umění*, 2003, roč. 51, č. 4, s. 292-305.
- TILKE, Max. *Le Costume en Orient*. Paris: Washmut A.G., 1922.
- TURNAU, Irena. *History of Dress in central and eastern Europa from the sixteenth to the eighteenth century*. Warszawa: Institute of the History of Material Culture Polish Academy of Sciences, 1991.
- UHLÍKOVÁ, Kristina. *Národní kulturní komise 1947-1951*. Praha: Artefactum, 2004.
- VIOLLET-LE-DUC, Eugène-Emmanuel. *Dictionnaire raisonné du mobilier français de l'époque carlovingienne à la Renaissance*. Tome 3. Paris: V. A. Morel et c., 1872.
- VOLRÁBOVÁ, Alena (ed.). *Václav Hollar 1607-1677 a Evropa mezi životem a zmarem*. Praha: Národní galerie, 2007.
- WEIDITZ, Christoph. *Trachtenbuch von seinem Reisen nach Spanien. 1529, und der Niederlanden, 1531-2*. [Komentovaný reprint.] New York: Dover Publication, 1994.

On-line zdroje, přednášky:

- Alamy (fotobanka), on-line: <https://www.alamy.com/> (přístup ze 17. 5. 2022)
- Austria Forum, on-line: https://austria-forum.org/af/AEIOU/Wil-czek%2C_Hans_Johann_Nepomuk_Graf (přístup ze 17. 5. 2022)
- Bibliografie dějin Českých zemí, on-line: <https://biblio.hiu.cas.cz/> (přístup ze 20. - 29. 7. 2022)
- Databáze Národní knihovny ČR - Autority, on-line: <https://aleph.nkp.cz/> (přístup ze 20. - 29. 7. 2022)
- Los Angeles County Museum of Art - on-line katalog sbírek, on-line: <https://collections.lacma.org/node/161006> (přístup ze 20. 5. 2022)
- MACKŮ, Pavel. *Přednášky k bojovým technikám 14. století*. Hrad Landštejn, 22. srpna 2020 a 21. srpna 2021.
- Manuscriptorium - Digital Library of Written Cultural Heritage, on-line: <https://www.manuscriptorium.com/cs/node/62> (přístup ze 10. 6. 2022)
- MEDŘÍKOVÁ, Petra. *Hrady a zámky na starých mapách a fotografiích - projekt NAKI*, on-line: <http://gis.fsv.cvut.cz/zamky/genealogie.php>, (přístup ze 18. 5. 2022)
- Muzeum ve Vídni, digitalizovaný katalog, on-line <https://sammlung.wienmuseum.at> (přístup ze 18. 5. 2022)
- NPÚ katalog portrétů, on-line: <http://lyscie.jabli.cz/Alexandra-Hunyady-roz-Buol-Schauenstein-6316.html> (přístup ze 28. 6. 2022)
- Österreichische Bibliothek-ÖNB Digital, on-line: <https://onb.digital/> (přístup ze 27. 7. 2022)
- Österreich-Lexikon, on-line: <https://www.aeiou.at/aeiou.encyclp.w/w690406.htm> (přístup ze 15. 5. 2022)
- RKD - Netherlands Institute for Art History, on-line: <https://rkd.nl/en/explore/artists/39559> (přístup ze 20. 5. 2022)
- Rodokmeny On-line, on-line: <http://w.genealogy.euweb.cz/thurn/thurn9.html> (přístup ze 20. 5. 2022)
- Starfos (databáze), data k výzkumu a vývoji ČR, on-line: <https://starfos.tacr.cz> (přístup ze 17. 5. 2022)

